

Richard Lichtman

Lisans derecesini Pennsylvania Üniversitesi'nden ve doktora derecesini Yale Üniversitesi'nden aldı. Berkeley'deki California Üniversitesi'nde felsefe ve Santa Cruz Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri verdi. Halen Wright Enstitüsü'nde toplumsal kuram ve toplumsal psikoloji dersleri vermektedir. Lund Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak görev yapan Lichtman, *The Production of Desire* (Arzu Üretimi) kitabının yazarıdır.

Eserin orijinal adı:

*Essays in Critical Social Theory:
Toward a Marxist Critique a Liberal Ideology*
(Peter Lang, New York, 1993)

LIBERAL İDEOLOJİNİN
MARKSİST ELEŞTİRİSİ
Eleştirel Toplumsal Kuram
Üzerine Denemeler

Richard Lichtman

Bertell Ollman'ın Önsözüyle

İngilizceden Çeviren
Şükrü Alpagut

Yordam Kitap: 195 • **Liberal İdeolojinin Marksist Eleştirisi** • Richard Lichtman
ISBN- 978-605-4836-46-8 • *Çeviri:* Şükrü Alpagut • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım:* Ekim 2013 • *İkinci Basım:* Ocak 2025
© Richard Lichtman 1993; © Yordam Kitap, 2012

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: **Uzunİst Dijital Matbaa A.Ş.** (Sertifika No: 68922)
Akçaburgaz Mahallesi 1584 Sokak No: 21
Esenyurt İstanbul
Tel: 0212 945 48 42

LIBERAL İDEOLOJİNİN
MARKSİST ELEŞTİRİSİ

Eleştirel Toplumsal Kuram
Üzerine Denemeler

*Oğullarım
Robert ve Kenneth'e*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜRLER	11
ÖNSÖZ	13
Giriş	19
MARX'IN İDEOLOJİ KURAMI	38
HRİSTİYANLIĞIN MARKSÇI ELEŞTİRİSİ	72
TOPLUMSAL GERÇEKLIK VE BİLİNÇ	140
ÖDÜNLEYİCİ ADALET AHLAKI	183
On Dördüncü Değişiklik ve ABD Kongresi	188
Kölelik Simgeleri ve Olayları	192
Kayırıcı Kontenjan ve Ayrıcalıklı Muamele	196
Sonuç	209
LIBERAL DEMOKRATİK KURAMDA EŞİTLİK KISVESİ	217
I. Liberal Demokratik Kuramın İki Değerliliği	217
II. Mülkiyet Hakları	225
III. Seçkinlerin Eşitliği	236
IV. Çağdaş Tepetaklak Oluş	246
V. Liberal Kuramda Özdeşlik ve Farklılık	257
TOPLULUĞA DOĞRU: Çağdaş Kapitalizmin Eleştirisi	265
Giriş	265
Rekabetçi Piyasaya İlişkin Katıksız Kuramın Yetersizlikleri	270
Amerika'da Kapitalizm Uygulaması Üzerine Bir Not	295
Adalet ve Topluluk	308
Ekonomik Güç ve Toplumsal Değer	323
Kısıtlamadan Ergiye	337
Sorumlu Bir Topluluğa Doğru	353

SOSYALİZM VE ÖZGÜRLÜK	382
Özgürlüğün Olumsuz Tanımı.....	383
Özgürlüğün Olumlu Tanımı	389
Sosyalizm ve Birey	400
KAYNAKÇA	412

TEŞEKKÜRLER

Çöküş yaşanan bir zamanda Marksist ve Sosyalist hareketlerin bütünlüğünü korumuş olan yönüne; ders alınacak çok az kişinin olduğu bir zamanda bana örnek ve öğretmen olan Herbert Marcuse'ye; buradaki fikirlerin birçoğunun oluşmasına ortam hazırlayan *Socialist Revolution* kolektifine –özellikle de bana sürekli siyasal, entelektüel ve kişisel destek kaynağı olan James O'Connnor'a; çalışmamı özendiren dostlarıma– Eli Katz, Bertell Ollman, Stephanie Solomon, Terry Kupers, Susie Orbach, Joe Schwartz, Joan Safran, Michael Lerner ve Anatole Anton'a, bu çalışmalarını yaptığım dönemde en çok şükran borçlu olduğumu belirtmeliyim. Ayrıca, normal çalışma süresinin dışında da uzun saatlerce emek harcayarak bu metinleri yayına hazırlayan Pat Stetzer ve Sue Beckmeyer'e minnet duygularımı sunuyorum.

“Marx'ın İdeoloji Kuramı”, *Socialist Review*'un (Cilt 23, 1975) izniyle aynen basılmıştır.

“Hristiyanlığın Marksçı Eleştirisi”, Humanities Press (New York, 1968) için Herbert Aptheker'in yayına hazırladığı *Marxism and Christianity*'den (Marksizm ve Hristiyanlık) (New York, 1968) aynen alınmıştır.

“Toplumsal Gerçeklik ve Bilinç”, Basics Books'un izniyle, J. David Colfax ve Jack L. Roach'ın editörlüğünü yaptığı *Radical Sociology*'den ve “Simgesel Etkileşimcilik ve Toplumsal Gerçeklik” başlıklı bir makale için *The Berkeley Journal of Sociology*'den (Cilt XV, 1970) izin alınarak aynen basılmıştır.

“Ödünleyici Adalet Ahlakı”, *Law in Transition Quarterly*’den (Cilt 1, Bahar, 1964) aynen alınmıştır.

“Liberal Demokratik Kuramda Eşitlik Kisvesi”, *Inquiry*’nin (Cilt 12, 1969) izniyle aynen basılmıştır.

“Topluluğa Doğru”, *The Center for the Study of Democratic Institutions*’ın (Demokratik Kurumlar İnceleme Merkezi) yayınıdır.

“Sosyalizm ve Özgürlük”, Karl-Kohl Publishers editörleri Phyllis ve Julius Jacobson’ın izniyle (New York, 1983) aynen basılmıştır.

ÖNSÖZ

Bertell Ollman

İdeoloji nedir? Başlıca biçimleri nelerdir? Nasıl işler ve toplumumuzda nasıl bir rol oynar? Sınıfsal çıkarlarla ilişkileri nelerdir? En çok kime yararı/zararı dokunur? Ne gibi çelişkiler içerir? Sömürüye dayalı bir toplumda ne dereceye kadar yaşamın bir yansımasıdır (ve hangi kısımlarını diğerlerinden daha çok yansıtır), ne dereceye kadar egemen sınıf tarafından üretilir ve beslenir? Sınıf mücadelesinin hangi aşamalarında farklı ideoloji biçimleri ortaya çıkar? Toplumsal yaşamın doğru kavranmasıyla ideolojinin nasıl bir ilişkisi vardır? İdeoloji nasıl yola getirilip dizginlenebilir? Tüm siyaset felsefesinde en önemli sorular bunlardır ve Richard Lichtman'ın yeni kitabı bize bunların yanıtlarını vermek için girişilmiş en başarılı çabalardan birisidir.

Yaşamlarımızı anlama tarzımız, deneyimlerimize anlam vermede kullandığımız biçimler ve çerçeveler, nasıl bir yaşam sürdürdüğümüzün bütünsel bir ögesidir. Bilincimiz yaptığımız her şeyi girerek ona biçimini, karakterini, anlamını ve amacını kazandırır. Kapitalizmde, bilincimizin büyük bölümü Marksistlerin “burjuva ideolojisi” dedikleri fikirler, kavramlar ve düşünüş çerçeveleri dizisinin egemenliğine girmiştir, öyle ki kapitalizmde hiçbir şey bu ideolojinin kategorileri içinde formüle edilmeksizin olduğu gibi meydana gelmez.

Anımsamak gerekir ki, kapitalizm, zenginliğin piyasa için üretilen ve parayla mübadele edilen meta, eşya şekline büründüğü bir üretim biçimidir; burada üretim araçları kapitalistlerin sahip oldukları ve eşya üretmek için değil, kâr elde etmek ya da daha doğrusu kâr getirdiği sürece eşya üretmek için kullandıkları sermaye, makineler ve fabrikalardır; burada işçiler bir ücret karşılığında emeklerini satmak ve ücretli işçi olmak zorunda kalırlar. Bu üretim biçiminin işleyebilmesi için, toplumsal yaşamın her alanında bu süreçleri kolaylaştıran, istikrarlı kılan ve ilerleten koşullara, kurumlara ve davranışlara gerek vardır. Benzer biçimde, ekonomideki ve toplumun tüm diğer alanlarındaki bu gelişmeler meta üretimini, sermaye birikimini ve emek gücü satışı hem olanaklı hem de zorunlu kılan bir dizi inanç ve düşünüş biçimi ortaya çıkarır ve bunları gerektirir.

Örneğin, insanlar ürettikleri şeylerin kendileriyle olan ilişkisinin koşullara bağlı olduğunu, yani kimliklerinin temel bir ögesi olmadığını düşünmedikçe, o şeylerden vazgeçemezler. Ne var ki, ürettikleri şeylerin onlardan bağımsız biçimler aldığını ve kendi denetimleri altında olmayan roller üstlendiğini görmek, onlarda tam da bu inancı yaratıp pekiştirir. Benzer biçimde, insanlar tüm böyle ürünler arasında hiç değilse biçimsel bir eşitlik görmedikçe, insan emeğinin ürünlerini parayla satın alma teklifinde bulunmazlardı; ama bu ürünlerin parayla değiş tokuş ediliyor olması gerçeğidir ki böyle biçimsel bir eşitliğin var olduğu fikrini onlarda yaratıp pekiştirir. Ayrıca istihdam ettiği insanlar sermayenin kâr etme hakkının bulunduğu kabul etmedikleri sürece sermaye kâr edemezdi, ama böyle bir inancı ortaya çıkaran şey tam da artık değer biçimindeki bu kâr sızdırma olgusudur. Başka birçok örnek verilebilir. Tüm kapitalist çağ boyunca bunlar çoğunlukla geçerlidir.

Ama kapitalizm de birçok önemli yönden değişmiştir ve bunun en açık olarak görüldüğü alan devletin ekonomide oynadığı daha dolaysız roldür. Görevi yasa yapmak ve uygulamak, yurttaşlar arasındaki anlaşmazlıkları karara bağlamak ve hoşla gitmeyen

aykırı sesleri bastırmak olanlar öteden beri hep egemen ekonomik sınıfın çıkarlarına hizmet etmişlerdir, bu çıkarların en önemlisi de sermaye birikimi koşullarının korunmasını ve yeniden üretilmesini içerir. Ama dikkate değer istisnalarla, devletin kapitalist piyasada büyük bir oyuncu haline gelmesi ve piyasadaki azgın dalgalanmalara toplumun verdiği tepkiyi devletin sınıfsal yanlılığı konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak yöntemlerle örgütlemesi ancak 1930'lardaki Büyük Buhranla oldu. Sistemin iç çelişkileri, "kapitalist planlama"ya devletin gitgide daha fazla katılmasını zorunlu kılan bir noktaya ulaşmıştı ve 1980'lerdeki tutucu gericilik bu temel eğilime müdahale edecek hiçbir şey yapmadı. Ne var ki, bu yeni gelişmeyle birlikte, devletin tarafsızlık iddiası, yönetim kurumlarının eşit derecede herkese ait olduğu ve herkesi temsil ettiği yolundaki ısrar her zamanki gibi bir yalan olarak tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, sınıf sömürüsü gerçeğini ve ona eşlik eden mücadeleleri örtbas etmekte daima belirleyici olan ideolojinin rolü her zamankinden daha esaslı bir nitelik kazanmıştır. Gizlenecek şeyler çoğalınca, daha büyük ve daha etkili maskelere, dikkatleri saptırmak için sahne dışından daha yüksek gürültülere ve eleştirmek ya da alternatifler sunmak amacıyla sesini yükseltmeye kalkışanları saf dışı etmek için daha fazla çabaya gerek duyulur.

Marx'ın burjuva ideolojisinin eleştirisine verdiği önem, *Kapital*'i "ekonomik kategorilerin eleştirisi ya da dilerseniz, burjuva iktisadi sisteminin eleştirel bir biçimde sergilenmesi" olarak tanımlamasında açıkça görülür.¹ Marx, büyük yapıtının yaklaşık yarısını o dönemdeki ekonomi politikçilerin ve başkalarının kapitalizmi nasıl anladıklarına ve yanlış anladıklarına, çünkü düşünüş tarzlarının –gördüğümüz gibi– kapitalizmin işleyiş biçiminin bütünsel bir parçası olduğuna ve onların düşüncelerinin eleştirel olarak analiz edilmesinin sistemin karmaşıklığını çözmeye yol sağladığına ayırmak istiyordu. Bu nedenle, ideoloji eleştirisi her zaman gereklidir, ama modern kapitalizmin en son yaptığı inceltmelere yönelik eleştirileri söndürmek için ideolojik akılcı-

laştırmalara ve bulandırmalara bağımlılığının artması bu yaklaşımı birinci öncelik haline getirmiştir.

Ne yazık ki, ideolojinin en incelikli biçimlerinin işlerlikte olduğu Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde bile Marksist eleştiri geleneğinin gelişimi yakın zamana kadar en düşük düzeydeydi. Akademik çevrelerde bile hiç muhalefetle karşılaşmadıkları için, sistem ideologlarının ağababaları adına uydurdukları akıllara ziyan masalların neredeyse hiçbir sınırı yoktu. Yurttaş Hakları için ve Vietnam Savaşı'na karşı yürütülen hareketler, üniversite eğitiminin ve öğretmenlik işlerinin hızla artması, McCarthycilığın en kötü biçimlerinin giderek etkinliğini yitirmesi ve özellikle bizatihi kapitalizmin gelişmesi ile birlikte tüm bunlar değişmeye başladı. Ele aldığı konuyu kavramaya yeterli bir Marksizmin, Sovyetler Birliği'nde çok tutulan formüllere boğulmuş çeşitle pek az ortak yönü olan bir Marksizmin, nihayet Atlantik'in bu yakasında kök saldığı bugün açıktır; Amerika Birleşik Devletleri, deşifre edilmesi gereken bir sistemin karmaşıklıklarıyla başa çıkabilecek yaratıcı bir Marksizm ile artık övünebilir. İlerlemesini sürdüren bu eğilim içinde, Richard Lichtman'ın yapıtı ideoloji eleştirisine yaptığı kuvvetli vurguyla apayrı bir yer tutmaktadır.

Şimdiye kadar Lichtman belki de en çok *The Production of Desire* (Arzu Üretimi) adlı kitabıyla tanınmıştır; o kitap, Marx ile Freud'un uzlaştırılmaz görünen felsefelerinin nasıl uzlaştırılacağına ilişkin üç çeyrek yüzyıllık tartışmayı yeni doruklara taşımış ve hem Marx'ın hem de Freud'un izleyicileri için bir bakıma klasik haline gelmiştir. On yılı aşkın süre sonra yayınlanan ve burjuva ideolojisinin farklı yönlerinin ve ilintili konuların ele alındığı denemeleri bir araya getiren elinizdeki kitap hiç kuşkusuz Lichtman'ı günümüzde yazmayı sürdüren en bilgili ve yaratıcı Marksist filozoflar arasına yerleştirecektir. Çünkü Marksist bir çerçeveyi benimseyen pek çok yorumcunun aksine Lichtman, savlarını Marx'ın kendi yapıtlarında bulunan analizin epey ötesine taşımaktan ve bunları burjuva ideolojisinin güncel popüler dışavurumlarına yıkıcı bir etkiyle uygulamak-

tan hiç geri durmaz. Lichtman'ı bu yüksek başarı düzeyine ulaşmış az sayıdaki akranından ayrı bir yere koyan bir başka şey de en zor Marksist kuramları bile gerçekten hayranlık uyandırıcı bir durulukla açıklayabilmesidir. Kendinden menkul Analitik Marksistler okulu da dâhil, Marx'ın izleyicilerinin giderek artan bir bölümü, elde kalanları sanki makineden çıkmış bir kesinlikle sunmak için Marx'ın analizinin derinliğini ve incelikliliğini büyük ölçüde feda etmeye hazır görünmesine karşın, Lichtman bunların ikisini birden sağlamanın olanaklı olduğunu göstermiştir. Onun Marx'ın fikirlerini ele alış tarzı baştan sona asıl kaynağın diyalektik nüanslarını korurken, duru anlatıma ve ilgi duyan herkesin anlayabileceği yalın, açık yazı üslubuna da örnek oluşturmaktadır.

Ayrıca, Lichtman yalnızca en büyük sorunlara kafa yorar. Piyasayı ve işleyişinin dayandığı belirli fikirleri anlamak mı istiyorsunuz, o zaman yapacağınız en iyi şey Lichtman'ın "Topluluğa Doğru" başlıklı denemesini okumaktır. Burjuva özgürlük betimlemesinin tek yanlı sınırlamalarını anlamak mı istiyorsunuz, o zaman okuyacağınız temel kaynak Lichtman'ın "Sosyalist Özgürlük" makalesidir. Liberal düşüncede eşitliğin oynadığı rol konusundaki görüşleriniz yeterince açık mı? Değilse, Lichtman'ın "Liberal Kuramda Eşitlik Kisesi" denemesini okuyun. Ve onun kilit taşı niteliğindeki makalesi "Marx'ın İdeoloji Kuramı"nda, her zaman olduğu gibi açık seçik ve dikkatlice ortaya serilmiş olarak Marx'ın ve (Lichtman'ın) bu konunun tümüne yönelik yaklaşımının temellerini bulursunuz. Özgürlük, eşitlik, adalet, hoşgörü, topluluk, Hristiyanlık, ideoloji ve piyasa –bunlar kapitalizmin en stratejik hedefleri arasındadır ve Lichtman'ın her oku hedefi 12'den vurmaktadır.

Marx, Feuerbach üzerine tezlerinin en sık alıntı yapılanında, filozofların yalnızca dünyayı anlamaya çalıştıklarını savunur; ama önemli olan onu değiştirmektir, der. Bunu bazıları yanlış yorumlayarak felsefenin terk edilmesi çağrısı gibi anlamış olmakla birlikte, diğerleri filozofların sınıf mücadelesine daha doğrudan

katılmalarına yönelik bir istek olarak kavramışlardır. Felsefe ancak dünyanın –genel olarak, kapitalist çağda ve bugün kapitalizm çerçevesindeki belirli yerlerde– gerçekten nasıl işlediğini öğrenerek ve işçilerin, diğer ezilen insanların hem yapılması gerekenlere ilişkin bilinçlerini yükseltecek hem de bunu yapma kararlılıklarını güçlendirecek bir biçimde bu anlayışı onlarla paylaşarak dünyayı değiştirmeye yardımcı olabilir. Bu büyük bir iştir, kısmen ve yarım yamalak yapılmanın ötesine hiçbir zaman geçmemiş bir iştir, bu kadarını yapanlar bile yansızlık ve güya nesnellik kurntusuna prim veren akademik çevrelerden ve medyadan olsa olsa soğuk ve kötü bir kabul görmüşlerdir. Sömürücülerin maskesini düşürmek, kurdukları birçok tuzağı ve çevirdikleri birçok dolabı, özellikle de insanların kendi köleliklerine katkı vermelelerini sağlamak için kullandıkları ideolojik biçimleri açığa çıkarmak amacıyla sürdürülen bu kavgada, son on yıllarda Richard Lichtman’dan daha anlamlı darbeler indiren az sayıda düşünür vardır. İdeolojinin sersemlettiği çağımız daha bilinçli, daha zekice, daha bilgili mücadele biçimleri için haykırıyor. Lichtman’ın son kitabı bu çağırışı kabul ediyor ve okuyucularına bu mücadeleye katılmak ve –dostlarımızın azıcık yardımıyla– kazanmak için gereksinim duydukları kuramsal cephaneyi sağlıyor.

NOTLAR

¹ Alıntılan M. Rubel, “Fragments sociologiques dans les inedits de Marx,” *Cahier internationaux de sociologie*, XXII (1957), 129.

GİRİŞ

Birinin denemelerini yeniden yayınlaması, evlilik yeminini tazelemesine benzer; daha önceki bağlılık sözlerini yeniden inceleme fırsatı yaratır. Buradaki durumda, Marksizmin genel çerçevesine ve özellikle Marksist ideoloji kuramına bağlılık söz konusudur. Bu denemelerin hepsi, 25 yıla aşkın bir dönemi kapsamalarına karşın, egemen durumdaki ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel iktidar biçimini sürdürme işlevini üstlenen sistematik bir yanlış bilinç yapısı olarak anlaşılması gereken liberal “ideoloji” teriminin eleştirisini içeriyor.

Ama bu denemelerin genel çerçevesi olarak Marksizme atıfta bulunmak Marksizmin ne olduğu konusunda hiçbir şey anlatmaz. Bana göre, Marksizm üç boyuttan oluşan karmaşık bir öğretilerdir: Toplumların mahiyetine ve tarihteki dönüşümlerine ilişkin bir kuram; tarihte ilk kez erkeklerin ve kadınların kendi yaşamlarının niteliğini özgürce belirlemelerine olan verecek yeni bir toplumun kurulması için bir öneri; son olarak da bugünkü kapitalizmden sosyalizme ve komünizme başarılı geçiş için birinci boyuttan kaynaklanan ve ikincisi hedefleyen bir strateji. En çok Marx’ın idealine katılıyorum ve en az geçiş kuramına ikna olmuş durumdayım. Marx’ın tarihe getirdiği sosyoekonomik yorum, evrensel tez açısından yetersiz, ama kapitalist toplumun mahiyetini anlamak için vazgeçilmez görünüyor. İlerleyen sayfalardaki denemelerin bu önermeyi daha makul kılacağını umuyorum.

Kişinin kendisini yeniden evlilik kurumuna adanması için iyi ve kötü zamanlar olduğu gibi, Marksizm açısından da durum

böyledir. Birçoklarına günümüz en kötü zaman gibi görünür. Gerçekten, bizatihi olasılığın geçersizliği ilan edilmiştir. Gerek resmî, gerekse gündelik açıklamalara göre, komünizm ile kapitalizm arasındaki yarışma bitmiştir. “Biz” kazandık, “onlar” kaybettiler. Bu iddia her ne kadar kendinden menkul ve ahmakça olsa da bu makaleler derlemesinin yayınlanmasına denk gelen dönemde Marksizmin ciddi bir gerileme yaşadığı yadsınamaz. Kuram geçerliliğini sürdürsün ya da sürdürmesin, taraftar kaybına uğradığı pek kuşku götürmez ve bu gerçek bizatihi kuramın statüsüyle ilişkisiz değildir, çünkü kuramın gelecekte bir komünist toplum gerçekleştirecek olan taraftar kitlesine esin verebilmesi o kuramın geçerliliğinin bütünleyici bir ögesidir.

Marksist kuramın etkisindeki gerilemenin en açık nedeni, Rus Devrimi’nden sonraki yılların tarihinde yatar. Ekim’deki dönüşümden –dünyada umutları yükseltmekte ancak Fransız Devrimi’yle kıyaslanabilecek nitelikteki bu olaydan– sonra Sovyet toplumunda oluşan yozlaşma Marksizmi her yerde o başarısızlığın ve boşa çıkan beklentilerinin yükünü taşımaya mahkûm etti. Bazı Avrupa ülkelerinde sosyalist özlemlerle bağları olan güçlü işçi hareketleri Marksist olasılığı canlı tuttu ve oldukça güçlü, zekice kuramsal gelişmeleri teşvik etti. Ama böyle bir deneyimden yoksun olan Amerika Birleşik Devletleri’nde, Marksist kuramsal çalışma alanındaki birkaç kıvılcım çabucak söndürüldü. Örneğin, akademik kariyerinin başlarında bu ülkenin en tanınmış Marksisti olarak seçkinleşen Sidney Hook 1940’lı yıllara gelindiğinde tutucu mevzilenişinde epey yol katetmişti; sonraki yıllarda kazandığı seçkinlik, Sovyetler Birliği’nin giderek totaliterleşmesini gözlemlemekle kalmayıp, onun etkisi altındaki Amerikan Komünist Partisi’nin gitgide anlamsızlaşmasını da gözlemlemiş bir Amerikalıya yaraşır hale nasıl da geldiğinin bir göstergesiydi.

Bununla birlikte, Sovyet felaketinin Marksizmi kendi dümen suyuna çekmesi için Amerikan egemen sınıfının dikkate değer bir ideolojik gizemleştirme yapmayı başarması gerekiyordu. İlk

olarak Marksizm, Sovyetler Birliği'yle bir tutulmalıydı; ondan sonra Sovyetler Birliği, Stalincilik ile bir tutulmalıydı; üçüncüsü, Çin'deki, Küba'daki ve üçüncü dünya ülkelerindeki devrimler de Marksist olarak tanımlanmalıydı; son olarak, bütün o Marksizm-Komünizm-Sovyet kaynaklı vahşilik eşitlemesi “özgür dünyanın savunucuları” olarak Birleşik Devletler ve müttefikleriyle haysızca karşı karşıya konulmalıydı. Bu totaliter “komünist” toplumun kurulması ve ardından uğradığı başarısızlık, Amerikan toplumunu yüceltmenin dayanaklarından birisi olup çıktı. Bu ideolojik zafer son yüzyılda kapitalist “demokrasiler”in elde ettikleri en anlamlı “kazanım”dır. Hiç kimsenin dikkatini çekmeden uygulanan bu gizemlileştirmenin başarısının bir işaretidir. “Marksizm-Komünizm”in başarısızlığa uğradığı, siyasal yelpazenin tamamında tartışmasız kabul edilmektedir. Hem Marksizmi totalitercilikle eşitlemek hem de üretilen bu yanılsamanın daha sonra görünüşte apaçık bir hakikatmiş kisvesiyle örtülmesini sağlamak için karmaşık, incelikle işlenmiş sistematik bir manipülasyonun gerekli olduğunu Sol da Amerikan toplumunun başka herhangi bir kesiminden daha fazla fark etmiş gibi görünmemektedir. Sovyetler'i cendereye sokmak ve kötülemek için Versailles ile birlikte başlatılan tüm bu girişim Batı folkloruna tarihin doğal akışı olarak geçti. Bu yapılmıyorsa, Marshall Planı'yla başlayıp 1970'lerin başına kadar dikkat çekici bir ivme kazanan kapitalizmin genişlemesi mümkün olmazdı. Liberal mitolojiyi meşrulaştırma tasarısında komünizm belasının yerini tutacak başka bir yedeğin bulunup bulunamayacağı açık bir soru olarak ortada durmaktadır.

Kuşku duyulamayacak olan şey, Marksizm-Komünizmin sözde başarısızlığının, aslında Marx'ın vizyonunu pratik olarak gerçekleştirilmeye çaba gösterilmemesi nedeniyle uğranılan muazzam ve yıkıcı başarısızlık olduğudur. Çeşitli hareketlerin ve ülkelerin kendilerini “Komünist” sayıyor olmaları, bir yandan, onların somut mahiyetleriyle tamamen ilişkisizdir. Marx, “Nasıl ki bir bireye ilişkin kanaatimiz onun kendisiyle ilgili düşüncesini temel

almazsa, böyle bir geçiş dönemini de o dönemin kendi bilinciyle yargılayamayız,” diye bize öğretmedi mi? Ama öte yandan, bu iğrenç çarpıtma, komünizm olarak alınan şeyin, onun mahiyetinin mutlak olarak temel özüne –kadınların ve erkeklerin yaşamları üzerinde ortaklaşa denetim kazanmalarını ve insanlık durumunu zenginleştirmeyi benimseyen bir kültür geliştirmeye koyulmalarını olanaklı kılacak ve bunu özendirecek biçimde demokratik ilişkilerin kurumsallaştırılmasına– ihanet ettiğini gösteriyor. Tüm “reel sosyalizmler” (20. yüzyılın en çirkin vurgulama ifadelerinden biri) Marksizmin demokratik özüne ihanet ettikleri için, ancak Marksist sosyalizmi kurmaya henüz girişilmediği yargısına varılabilir ve günümüz dünyasında Marksizmin gerçekten başarılıp başarılamayacağı sorunu tümüyle açık bir soru olarak ortada durmaktadır. Ne gariptir ki, “reel sosyalizmler”in tarihi nihayet yazıldığında, Marksist kuramın, ideolojinin gücünü tam ölçememiş olması büyük olasılıkla açıklamada önemli bir yer tutacaktır.

Bu arka plan dikkate alınınca, bu kitapta sunulan denemeler tuhaf biçimde zaman dışıdır. Güncel eğilimler sıklıkla gevşek biçimde postmodernizm olarak ya da bizimle daha doğrudan ilgili biçimde post-Marksizm olarak yaftalanan çok farklı bir doğrultu izlemiştir. Bu öğretinin tüm çeşitlerinde neyin ortak olduğunu söylemek oldukça güçtür, ama genelde Marksizmi, özelde de nesnel hakikat ve ideoloji öğretilerini reddetme noktasında buluştukları belirtilerek buna ilişkin biraz anlayış edinilmeye başlanabilir. Tarihsel ilerleme fikirleri (büyük anlatılar) nesnel akıl, “bütünsellik,” (her şeyi çatısı altına alan bir toplumsal yaşam yapısı), insan öznenin gerçekleşmesi, ekonomik gelişmenin merkezî konumu, sınıf egemenliğinin rolü ve devrim öngörüsü, tüm bunlar yeni moda çağdaş kuram tarafından özellikle hor görülür. Ama tüm bu karşı çıkışların temeli, Marx’ın ısrarla insanın dünyanın “hakikat”ini öğrenebileceğini ve dahası, ondan sonra, kapitalizm koşulları altında ezilmekte olduklarını kavramış muazzam sayıdaki diğer erkeklerle ve kadınlarla birlikte, bu hakikati özgürleş-

tirici etken olarak eyleme geçmekle yükümlü olduğunu dile getirmesidir. Açıkçası, bu Marx eleştirilerinin “eleştirel eleştiri”sinin yeri burası değildir. Ama ben, ideoloji fikrini reddeden güncel akımların bizatihi ideolojik gizemleştirme biçimleri olduğu tezini savunduğum için, bu savın önde gelen biçimi hakkında bir şeyler söylemek yararlı olabilir.

Marx, hiçbir şeyin toplumsal ve tarihsel gerçeklik yapısının bütününde kapladığı yerden bağımsız olarak anlaşılamayacağı yolundaki Hegelci görüşü koruyordu. Ne var ki bugün, “ilerici” sayılabilecek tüm siyasal hareketler ayrı, özerk toplumsal ve siyasal uygulamalara bağlılığı paylaşır görünüyorlar. Bu nedenle, kadınların, etnik azınlıkların, çevrecilerin, yaşlıların, kentli yoksulların, eşcinsellerin ve engellilerin çıkarları kendi söylemleriyle anlaşılabilir ve uygulanabilir olarak kabul ediliyor. Bu özelemleri savunmak amacıyla dile getirilen kuramlar da benzer biçimde özerk sayılıyor. Bu durumun ironisi, yürürlükteki toplumsal gerçekliğin bu yeni bakış açısına oldukça aykırı olmasıdır. Çünkü dünya uluslararası kapitalist güçler tarafından daha önce hiç olmadığı kadar eksiksiz biçimde bütünleştirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Avrupa Birliği yeni uluslararası ekonomik sistemde ağır basan güçler olarak öne çıkmaktadır. Aralarında yarışma olmasına rağmen, beklentileri açısından birbirlerine çözülmeyen biçimde kenetlenmişlerdir. İşte bu dünya ölçeğindeki tarihsel gerçektir ki, dünya kapitalist sistemi çeşitli güçlerinin tümünü geliştirinceye ve gerileme sürecine girinceye kadar sosyalizmin yaşayabilir bir olasılık olarak ortaya çıkmayacağı şeklinde Marx’ın dile getirdiği gözlemi böylesine hayranlık verici kılmaktadır. Böyle bir sonucun doğup doğmayacağı şu anda belli değildir. Bu arada, kapitalist genişlemeye karşı denge oluşturan Sovyetler Birliği’nin çökmesiyle, evrensel hegemonya sürecinin daha hızlı gerçekleşmesi olasıdır. Ama bütünleşmiş kapitalist genişlemenin ideoloji sorunu açısından kritik özelliği, karşılıklı bağımlılık gerçeğinin olağandışı bir soyutlanma ve bağımsızlık biçimine bürünerek meydana geliyor olmasıdır. Böylelikle, kapi-

talist tahakkümün muazzam evrenselliğiyle uğraşmak için dağınık, ayrı hareketler ortaya çıkıyor. Dünya kapitalist sistemi yerel “özerklik” yanılması doğuran bölük pörçük bir karşılıklı bağımlılık üretiyor. Ve ne yazık ki, ideoloji kavramı geçerliliğini kanıtlamaya devam ediyor. Bu rakipsiz kapitalist hegemonyanın gelişmesiyle, iş bölümü daha eksiksiz biçimde uluslararası bir hal alıyor, sınıfsal yapı daha karmaşıklaşıyor ve muhalif hareketlerin muhalefet görevine liyakati azalıyor.

Çağdaş entelektüel akımların evrenselliğe karşı da özellikle vurgu yapmak zorunda olması ve sonuç olarak –bizatihi “ideoloji” fikrinin derin bir karışıklık kaynağı olduğunu öne sürerek– Marksist ideoloji anlayışını ayaklarının üstüne oturtmak zorunda olması şaşırtıcı değildir. Bu sav birçok biçime bürünür; üçünü kısaca ele alacağım:

1. Çağdaş güç yapısının artık geleneksel burjuva yapıları olan “yanlış bilinç” yapılarıyla meşrulaştırılmadığı öne sürülüyor. Geçmişte, toplumsal düzenin haklı gösterilmesi için kamu farkındalığının bir sis perdesiyle örtülmesi gerekliydi, çünkü burjuva toplumunun idealleri toplumsal gerçeklerle çelişiyordu. Çatlağın kapatılması gerekiyordu. Eğer “tüm insanlar eşit yaratılmış” iseler, aslında sömürenler ve sömürülenler olarak ilişkili iseler, egemen durumdakilerin iktidarını güvenceye almak için bir tür meşrulaştırma sistemi kamu bilincine sokulmalıdır. Ne var ki günümüzde, hiç kimsenin egemen durumda olmadığı ileri sürülüyor. Şimdiki toplumsal yapı, herhangi bir insan katılımının buyruklarından bağımsız olan soyut ve anonim yasaları cisimleştiriyor. Toplam yönetim, bilimsel-tekniğin mutlak hâkimiyeti, tüketicilik boyunduruğuna koşulmuş farkındalığın körelmesi –tüm bunlar başkaldırıcı bilinç olasılığını yok ediyor ve iktidarın haklı gösterilmesi gereğine son veriyor. Çünkü aslında iktidarın ya hiç mekânı yoktur ya da öyle çok mekânı vardır (Foucault) ki saldırgan bir düzen olarak onunla yüz yüze gelinemez.

Doğrudur, bugünkü çilecilik (kinizm) toplumsal bünyenin gözeneklerinden sızıyor görünen teknik gerekliliğin şekilsiz buyrukları biçimine bürünmektedir. Böylesine “doğal” ve iyileştirilemez gibi gelen bu görünmez bulaşıcı hastalığın nötr nesnelligi hepimizi gitgide boğuyor. Ne var ki, bu dış görünüş Marx’ın ideoloji görüşünü hiçbir biçimde zayıflatmaz. Çünkü aslında Marx tam da böyle hâkimiyet biçimlerini analiz etmiştir. “Meta fetişizmi” tam da kişisel kökenden yoksun kapitalist toplumu kaplayan böyle bir gizemlileştirme şeklidir. (Bu kitapta “Marx’ın İdeoloji Kuramı” bölümüne bakın.) “Öyleyse, meta biçimine bürünür bürünmez, emek ürününün bilmecemsi karakteri nereden doğar? Besbelli ki *kendisinden*.” Yanlış bilince ilişkin olgun kuramında Marx, altta yatan toplumsal yaşam yapısı ile yaygın gizemlileştirmenin mahiyeti arasındaki ilişkiyi zaten varsaymıştı. Daha sonra bu sav, kapitalist sistemin başka yönlerini de kapsayacak biçimde Lukács ve başkaları tarafından genişletildi. Marx’a karşı birinci sav sadece ideolojinin içeriğinin zamanla değiştiğini gösteriyor. (“Liberal Demokratik Kuramda Eşitlik Kisvesi”nde, tam da burjuva ideolojisinin mahiyetinde oluşan böyle bir dönüşümü –bu kez liberal demokratik kuramın evrimini– analiz ediyorum.)

2. İkincisi, “ideoloji” kavramı eşdeğeri olarak “hakikat”i gerektirdiği için Marx’ın mutlak bir bilgi iddiasında bulunmak zorunda kaldığı öne sürülüyor. Bu iddiayı sürdürmenin zor olduğu, ama Marx tarafından 19. yüzyıl aydınlanması konusunda dile getirilen ve bilgi biçiminin bilimde cisimleştiğini belirten varsayımın sorunu daha da kötüleştirdiği savunuluyor. *1844 Elyazmaları*’nda Marx şunu öne sürer: “Doğa bilimi bir gün insan bilimiyle bütünleşecek, tıpkı insan bilimi de doğa bilimiyle bütünleşeceği gibi; *tek* bir bilim olacak.” Bu tez bilimi ideolojik eleştiriden bağımsız kılar gibi görünüyor, bu da birçok çağdaş akıma aykırı bir görüştür. Bu bilim görüşü bir siyasal partinin bilimsel bilgiyi tekeline alma iddiasıyla birleştiğinde ortaya uğursuz bir sonuç çıkar.

Marx'ın tutumundaki olgucu eğilimleri yadsımanın bir anlamı yoktur. Birincisi, çok büyük bir olasılıkla Marx'ın “doğal tarih” anlayışı Newton'dan çok Darwin'e yakındır ve insan doğası da dâhil doğanın insan tarafından inşası o anlayışın bütünsel bir yönüdür. İkincisi, Marx'ı okumuş olanlar, çalışmasının geniş kitlelere ulaşmasına katkı yapacağını umduğu durumlarda Marx'ın tutumunu “mutlaklaştırma” eğilimi gösterdiğini, ama –tarihsel hareketlerin yol açtığı herhangi bir “zorunlu” sonuç olmaksızın, etmenler birbirine karşı tartıldığında “kâr oranının düşme eğilimi”ne ilişkin iyi bilinen tartışmada olduğu gibi– konunun karmaşık yönlerini daha dikkatli ve daha az pragmatik bir bağlamda ele aldığı zaman daha dengeli tahminlerde bulunmayı seçtiğini kavrayacaklardır. Üçüncü ve belki de “ideoloji”yle en yakından ilişkili olarak, Marx bilim üzerindeki gizem bulutlarının dağıtılmasına açıkça öncelik verir.

Dahası, makineler *toplumun* genel olarak üretici güce ilişkin *biliminin* birikimiyle geliştiği ölçüde, genel toplumsal emek kendisini emekte değil, sermayede ortaya koyar. ... Makinelerdeki bilgi ona (işçiye) yabancı, dışsal olarak görünür; canlı emek ise kendi kendine harekete geçen nesneleşmiş emek kategorisine sokulmuş (olarak).¹

Karşı tez olarak, bunun yalnızca bilimin teknolojide pratik cisimleşmesi için geçerli olduğu, bir düşünce ya da söylem biçimi olarak bilimin kendisi için geçerli olmadığı ileri sürülebilir. Ekonomi politik alanının tümünde girilen bilim çeşitlemelerinin içerdiği ideolojik gizemlileştirmelere Marx'ın yönelttiği eleştirinin olağanüstü boyutunu anımsamak bu noktada kritik önem taşır. Eğer bu eleştirinin bir temele dayandığı söylenebilirse, o da elbette burjuva “bilim”inin, gerçekte koşullara bağlı ve evrim sürecinde olan bir insan etkinliği biçimini zorunlu ve nihai gibi sunarak, insanların toplumsal ilişkilerini sürekli putlaştırdığı suçlamasıdır. Sahte bilim sömürüye ve şeyleşmeye hizmet ettiği için, Marx'ın geçerli bilime ilişkin görüşüne göre bilimin erkeklerin ve kadınların kendi yazgılarını belirlemelerine hizmet etmesi, bunu

da kendi yabancılaşmalarının mevcut mahiyetini ve sosyalizmde bilim zorunluluk alanından –mevcut düzenin kalıcılığı yarılsamasından– özgürlük alanına, gelecekteki insanların seçim yapmaları için mantıksal tutarlılığa sahip olanakların araştırılmasına geçmesi olasılığını onlara göstererek yapması koşulunu içerdığı yargısına ulaşmak mantıklıdır.

3. Marx'ın “ideoloji” kuramına yöneltilen son bir eleştiriye daha değinmemiz gerekiyor: Marx'ın tutumunun “saydam” gerçeklik ile yüzeysel yanılsamalar alanı arasındaki tehlikeli ayrıma dayandığı suçlaması. Marx'ın erken dönemde karanlık oda imgesini kullandığını dikkate alırsak (“Marx'ın İdeoloji Kuramı”na bakın), onun dünyayı asıl gerçeklik ile yalancı bilinç alanında o gerçekliğin tersine çevrilmiş hali olarak ikiye böldüğü açıklık kazanır. Marx'ın sonraki yazılarında da “düşlemsel” kategorilere, “temel ilişkinin görüngüsel biçimleri”ne, “hiyeroglifler”e, “suretler”e ve “yabancılaşmış dış görünüşler”e sık sık gönderme yapıldığına tanık oluruz. Buna ideolojinin işlevinin gizlenmesi diyebiliriz. Ama eleştirmen, bu tutumda iki temel kusurun olduğunu söyleyerek devam ediyor:

Bir yandan, nihai olarak “verili” olup daha sonra bilinçte karartılan gerçeklik varsayımı boşa çıkar, çünkü gerçeklik hiçbir zaman dil ve kültür tarafından dayatılan şu ya da bu açıklama sisteminden bağımsız olarak basitçe “verili” değildir. Ama gerçekliği oluşturan şifre, söylem ya da simgesel dolayım-lama bilincin ya da ideolojinin biçimini tekrar “temel”ine oturtur, yani tekrar gerçekliğin kendisine oturtur ve analizin dayandığı sözde gerçeklik-görünüş ayrımını siler. Ve eğer gerçeklik daha özgül olarak Marx'ın çoğu kez savunur görüldüğü “maddi etkinlik” şeklinde anlaşılırsa, Marx'ın tutumunu kavramak daha da güçleşir, çünkü bizi bir yandan çarpık bilinçle ve öte yandan “akılsız” gerçeklikle baş başa bırakır.

Ama eğer bir yüzüyle saf maddi gerçekliği –yorumlanmamış üretimi ve sınıf mücadelesini– kucaklamak zorunda kalırsak, bi-

zatihi “üst yapı”yı anlama girişiminde bulunmakla aslında daha iyi etmeyiz. Çünkü Marx’ın görüşüne göre bu, daha derin bir gerçekliğin yalnızca bir dışavurumudur, yani kendisine ait herhangi bir içsel, özerk mahiyetten yoksundur. Bu sonucun ima ettiği şey ise erkeklerin ve kadınların sıradan gündelik yaşamlarının, gerçekliğin altında yatan o “görüngüsel biçimler”in bizatihi yüceltmeler ya da kuruntular gibi anlaşılmaktan çok, katı, inatçı, somut gerçeklik gibi anlaşılması gerektiğidir. Sonuç yalnızca sıradan deneyimi anlaşılmaz kılmakla kalmaz, bizatihi temel gerçekliğin nasıl sürdürülebilir ya da yeniden üretilebilir olabildiğini anlamayı da olanaksız kılar, çünkü genişleyen sermaye çemberini güçlendiren etkinlik artık yalnızca gündelik yaşamın ve emeğin görüntülerinde meydana gelir. Sermaye zembereği, altta yatan bir tür bütünü yapıda değil, tüm o yanılmalı dünya anlayışlarıyla eziyet çeken erkeklerin ve kadınların maddi dünyasında sürekli olarak kurulmaktadır. Bu gizemleştirilmiş etkenler altta yatan kendi gerçeklik sistemlerini nasıl yapılandırabilirler?

Bu eleştiriler oldukça güçlüdür. Marx kendi kuramının epistemolojik temellerini yeterince ele almamıştır. “Hegel’i ayakları üstüne oturtmak” için duyduğu güçlü istek, Marx’ın maddi gerçekliği idealist şemada “tin”in üstlendiği egemen role yükseltmesine yol açmıştır. Çok basit olarak ifade edilirse, etkinlik, düşüncenin türevi olmaktan çok üreticisidir. Marx’ın tutumu bu önemli itirazları giderecek biçimde yeniden ifade edilebilir mi? Sorunun yeniden ele alınmasını kolaylaştıracak üç noktayı kısaca belirteceğim.

Birincisi, Marx’ın analizinde, epistemolojik sorunu çözmekle birlikte daha umut verici bir yöne işaret eden bir gelişme vardır. Marx, yaptığı “meta fetişizmi” betimlemesinde, gerçekliğin tepetaklak görüntüsü mecazının yerine bizatihi emek sürecinde oluşmuş bilinç kavramını koyar. Bu, hâlihazırda oluşmuş bir ekonomik yapıdan doğan bir bilinç değil, daha çok, bizatihi o yapıda bir *cüz* olan bir bilinçtir. “Metanın gizemli karakteri” bizatihi biçimden doğar. Öyleyse bilinç çarpıklığı, aslında apa-

çık olan bir gerçekliğe sonradan eklenmiş bir şey olmaktan çok, tüm meta üretimi biçiminden ayrılmaz bir şeydir. Bundan da anlaşıldığı üzere, geleneksel “Marksist” toplum analizleri, eski basit ekonomik temel ve siyasal-kültürel üstyapı ikileminin yerine bizi ekonomik yapının siyasal-kültürel bir varoluş biçimi olduğunu artık anlamamızı sağlayacak şekilde yeniden oluşturulmalıdır. Sorun artık ekonomik etkinliğin bilinci nasıl ürettiği değil, ekonomik etkinliğin yapısında bir cüz olan bilinç biçiminin toplumsal yaşamın geriye kalanında bilinç oluşumunu nasıl etkilediğidir.

Bu düşünce, “dayatılmış” gerçekliğe ilişkin idealist eleştiriye karşı ikinci bir olası Marksist yanıtı götürür. Foucault, Royaumont konferansında şunu savunur:

Eğer yorum hiçbir zaman tamamlanamıyorsa, bu olsa olsa yorumlanacak hiçbir şeyin bulunmamasındandır. Yorumlamak için mutlak şekilde birincil olan hiçbir şey yoktur, çünkü ne de olsa her şey zaten yorumdur, her bir gösterge başlı başına yoruma olanak veren şey değil, diğer işaretlerin bir yorumudur.²

Bu tezin Foucault’nun sadece Nietzsche konusundaki yeni değerlendirmesine ilişkin kendi görüşü olup olmadığı sorusunu bir yana bırakalım. Buradaki amacımızla bu konunun ilgisi yoktur. Burada belirleyici husus, Marksizm karşıtı kuramın cephaneliğindeki en sık kullanılan silahlardan birisi olan bu noktanın geçerli olup olmadığıdır. “Verili gerçeklik” diye bir şey olmayıp, yalnızca yorum varsa, dilediğimiz herhangi bir yorumu kurmamıza ve “söz”ü idealleştirici o muhteşem eylemle, yaşamın hoşumuza gitmeyen her yönünü silmemize ne engel olur? Farklı bir anlatımla, gerek denetleyici bir mantık bulunmadığına, gerekse tüm süreç keyfi olduğuna göre, her bir göstergenin yorumunu ne denetler? Eğer yorum için yönetici bir ilke varsa ama gerçekliğe dayanmıyorsa, dayandığı temel nedir? Ve eğer süreç keyfi ise yorumları yorumcunun belki hoşuna giden herhangi bir güç ya da şiddet sistemini kucaklamaktan alıkoyan nedir? (“Toplumsal

Bilinç ve Gerçeklik’e bakın.) Eğer gerek olgusal gerekse düzgüsel “gerçeklik,” yorumumuzun özgür hareketini kısıtlamazsa, ne kısıtlar? Eğer yorumun yapısında sınırlayıcı bir etmen varsa, bu olgu yeni “gerçeklik” olup çıkmaz mı ve gerçeklik ile görünüş arasındaki ayırım yeniden, üstelik bu kez salt kavramsallaştırma düzleminde ortaya çıkmaz mı?

Son olarak, Marx’ın görüngüsel biçimler ile asıl gerçeklik arasında yaptığı ayırma ilişkin başat yorumun geçerliliğini yeniden düşünmek durumundayız. Marx’ın görüşünü iki ayrı toplumsal varoluş alanı arasında bir ayırım –görünüş alanını destekleyici altda yatan bir temel– öne sürüyormuş gibi anlamının en iyisi olduğuna inanmıyorum. Marx, Locke’un ya da Descartes’in ikicilik geleneğine mensup değildir, daha çok, görünüşün gerçeklikten ama yanlış kurgulanmış gerçeklikten başka bir şey olmadığını savunmakla Hegel’i izler. Görünüş, bütünlü olan ilişkisini kavrayamayan, bu yüzden de kendini bizatihi şeyin kendisi sanan gerçekliğin bir yönüdür. Görünüş ideolojisinin ardında yatan temel yanlış, bağımsızlık iddiasında bulunmasıdır, varoluşunu geriye kalan oluş yönlerinden ayrı bir alan olarak şeyleştirmesidir. Kapitalist bilinç, gerek apaçık kuram biçiminde olsun, gerekse kapitalizm kurumlarını –ticari, hukuksal, siyasal ve toplumsal– tümünden kaplayan meşruiyet iddiasıyla olsun, içeriğinin egemenliğini dayatır. (Bkz. “Topluluğa Doğru”.) Örneğin, liberal siyaset kuramı “demokratik” siyasal katılım biçimlerinin özerkliği öne sürer. İnsanların gerçekten siyasal programları okuyup incelemeleri, seçimlerde oy vermeleri, seçilmeleri ya da kendilerini şu veya bu siyasal kanaatle özdeşleştirmeleri bir yanılısama değildir. Kapitalizmde bir gizem bulutuna sarılan şey, üretime, sınıfsal ilişkilere ya da uluslararası piyasalara hâkim olan güçler tarafından bu etkinliklerin kuşatılma, derinden etkilenme, oluşturulma ve anlamlandırılma tarzıdır. (Bkz. “Liberal Demokrasi Kuramında Eşitlik Kisvesi” ve “Topluluğa Doğru”.) Katılımcılarının bilinci çerçevesinden bakıldığında, parti sistemi, farklı ve yarışan alter-